

Tìm Hiểu Hai Chữ “Cù Là”

Trang Nguyên

Bên cạnh các loại dầu gió chủ trị cảm mạo, dầu cù là cũng được dân chúng khắp nơi sử dụng một cách phổ biến, nhất là dùng để bôi ngoài da cho ấm cổ ấm bụng hoặc bỏ một chút vào nồi nước xông mỗi khi trái gió trở trời.

Thuở trước, dầu cù là Mac Phsu và dầu cù là hiệu Ông Tiên (của nhà thuốc Ông Tiên), dầu cù là hiệu Con Cọp luôn được người dân giữ một vài lọ trong nhà. Đây là ba loại dầu cao làm ra từ các loại thảo dược như bạc hà, quế, khuyh diệp, trầm, long não...

Quảng cáo dầu cù là Mac Phsu đều khắp chợ Sài Gòn. Dầu cù là hiệu Con Cọp ít được nghe nhắc đến trên thương trường bởi sự áp đảo quảng cáo của dầu cù là Mac Phsu và dầu cù là hiệu Ông Tiên. Tuy vậy, nó được sử dụng phổ biến nhiều nhất ở vùng Chợ Lớn bởi chủ nhân sản xuất là ông Tích – một đại thương gia người Hoa đến định cư ở đất Sài Gòn (sau gọi là Chợ Lớn) từ cuối thế kỷ 19. Ông Tích còn có cả một cơ nghiệp làm ăn theo kiểu gia tộc cùng với các con của mình là Ông Nghiệp Hùng, Ông Nghiệp Sơ, Ông Nghiệp Kỳ quản lý cả một ngân hàng, xây cất nhà cho thuê, nhà máy dệt, công ty vận tải đường bộ và đường thủy, xuất nhập cảng hàng hoá, xưởng đóng tàu, công ty bốc dỡ hàng hoá ở thương cảng Sài Gòn.

Dầu Mac Phsu, dầu Con Cọp và Ông Tiên trong Đông dược gọi là dầu cao, một loại dầu mỡ sệt đặc. Và kể từ khi bà Daw Phyu làm ra loại dầu cao bán ra thị trường, người Việt mình gọi là dầu cù là. Từ đó, dầu cù là trở thành tên gọi thông dụng dành cho các loại thuốc cao xức ngoài da. Hồi nhỏ, bọn con nít chúng tôi thường hay nghe ngao: “Bòn bòn, si-cu-la, sữa hột gà, dầu cù là Mac Phsu” hoặc có đứa còn đọc thơ quảng cáo “Dầu cù là hiệu Ông Tiên / Xức vô chót mũi nổi điên tức thời”.

Bà Daw Phyu là con gái của hoàng tử Miến Điện Myingun lưu vong sang Sài Gòn khi xảy ra chính biến trong triều đình Miến Điện ở Mandalay. Ông lưu vong và sống tại Sài Gòn được 32 năm (mất năm 1921). Theo nhà khảo cứu Nguyễn Đức Hiệp, “Niên giám Đông Dương 1908, Myingun có địa chỉ ở đường Paul Blanchy (Hai Bà Trưng ngày nay) “128. M. Mingonn, prince de Birmanie”. Nhưng niên giám 1909 không thấy tên và niên giám 1910 cũng trên đường Paul Blanchy nhưng ở số “142. Th. J Myngoos, prince de Birmanie fils”. Niên giám 1911 cho biết Myingun trú ngụ ở số 90 đường Legrand de la Liraye (nay là đường Điện Biên Phủ) “90. rue Legrand de la Liraye, Myngoos, prince de Birmanie”). Niên giám 1912 thì lại ghi là ở số 192 trên cùng đường”.

Bà Daw Phyu (bên phải) cùng các con tại Sài Gòn

Anh em Hoàng thái tử Myingun Min

Người Pháp tạm thời cho hoàng tử Myingun tị nạn trong lúc tìm cơ hội có thể dùng ông được. Ngoài việc cho ông hoàng Miến Điện Myingun cư trú ở Sài Gòn, người Pháp cũng đã cung cấp cho ông một số tiền để sinh sống. Có thể các địa chỉ trên là các chỗ của gia đình ông và con cháu của ông ở Sài Gòn. Myingun Min có 3 người vợ, trong đó có một bà là người Việt. Không rõ bà Daw Phyu là con của người vợ nào (Miến Điện hay Việt Nam) của hoàng tử lưu vong Myingun.

Nhà văn Sơn Nam có viết một truyện ký Xóm Cù Là ở Rạch Giá trong bối cảnh thập niên 1930 của thế kỷ trước:

“Dân trong xóm sống vui vẻ tập trung tại Ngã Tư, nơi gặp gỡ tự nhiên của hai con rạch cong queo và dùng đến ba thứ tiếng: tiếng Việt, tiếng Miên, tiếng Triều Châu. Các vị bô lão cho biết, xưa kia vài người mộ đạo đã cất ngôi chùa tại ngã tư. Một vị tướng nhà Nguyễn có tá túc tại chùa, dâng cho chùa một tượng Phật nhỏ thỉnh từ xứ Cù Là trong lúc bôn ba hải ngoại. Các vị bô lão còn nói rõ, gọi là Cò Là mới đúng. Cò Là chỉ xứ Miến Điện giáp ranh Xiêm La...”

Xóm Cù Là ở Rạch Giá

Chính vì hai chữ “Cù Là”, cách nay hơn ba mươi năm, tôi phải cất công đi về phương Nam để tìm hiểu tận tường. Địa danh Cù Là hiện nay bao gồm ấp Hòa Thuận, xã Vĩnh Hòa Hiệp, một góc khu phố Minh Phú và một góc khu phố Minh Lạc của thị trấn Minh Lương với địa hình của một ngã ba sông thuộc huyện Châu Thành, tỉnh Kiên Giang. Có lẽ thuở ông Sơn Nam viết chuyện Xóm Cù Là khi ấy còn là Ngã Tư của hai con rạch, sau đó mở rộng thành sông. Nơi đây có một làng nghề chuyên làm cối xay lúa bằng gỗ, người dân địa phương còn gọi là xóm cối Cù Là. Cối xay lúa truyền thống bằng gỗ kiểu này đã xuất hiện trên trăm năm. Hình dạng lạ lẫm so với các cối xay lúa có mặt tại vùng Nam bộ.

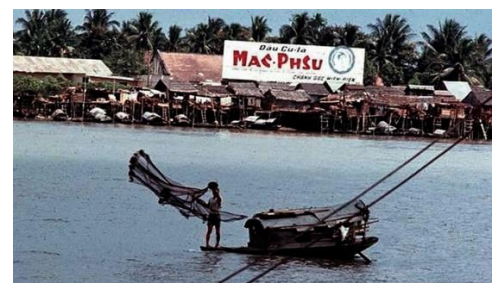
Quảng cáo dầu cù là Mac Phsu bên hông chợ Cầu Ông Lãnh này đã xuất hiện trên trăm năm.

Tìm hiểu thêm từ các vị bô lão vì sao có tên là xóm Cù Là, các vị cho biết từ đời cha ông đã nghe hai tiếng “Cù Là”. Có vị cho rằng, do hồi xưa thuở cuối thế kỷ 19, lúc hoàng tử Myingun lưu vong, được người Pháp giúp đỡ chu cấp tiền bạc cho ông sinh sống ở Sài Gòn. Và cũng vào thời gian sau đó, có một nhóm người Cù Là (Miến Điện) cũng lánh nạn di cư sang Việt Nam, định cư ở làng Vĩnh Hoà Hiệp làm nghề nông và buôn bán nhỏ để sinh sống. Có thể, từ đó mà có tên là xóm Cù Là.

Cối xay lúa truyền thống bằng gỗ tại xứ này nức tiếng nhất là vào giai đoạn chín năm kháng chiến khi người Pháp bao vây kinh tế và giai đoạn sau năm 1975, cuộc sống của người nông dân gặp nhiều khó khăn không thể sử dụng máy xay lúa bằng điện. Có khoảng mấy chục gia đình chuyên làm cối xay lúa bằng gỗ đi bán quanh vùng Miệt Thứ, Bạc Liêu, Cà Mau, Hậu Giang... nên nơi đây lại có thêm một tên mới là xóm cối Cù Là. Xét hai chữ “cù là” có nguồn gốc từ những người Miến Điện chạy sang miền Nam Việt Nam lánh nạn dần định cư sinh sống và chiếc cối xay lúa phần nào là kiểu cối truyền thống của người nông dân Miến Điện ngày xưa chăng?

Dầu Mac Phsu

Dầu cù là Mac Phsu quảng cáo ở Thủ Thiêm

Trở lại chuyện dầu cù là. Dầu cù là Mac Phsu của bà Daw Phyu bắt đầu nổi tiếng từ thập niên 1950 được dân chúng khắp nơi yêu chuộng. Khắp nơi ở Sài Gòn, đâu đâu người ta cũng có thể nhìn thấy bảng quảng cáo to treo quanh các chợ và các đại lý bán thuốc Đông y.

Bài viết của ông Nguyễn Đức Hiệp ghi nhận, bà Daw Phyu là một thương gia có thế lực ở Việt Nam và rất giàu có. Bà lập gia đình với một người Việt Nam và có đầy đủ con cháu nội ngoại. Bà sản xuất, phân phối và buôn bán dầu trị bệnh. Cũng giống như dầu “Tiger Balm” nổi tiếng ở Miến Điện, dầu (cù là Mac Phsu) của bà Daw Phyu được ưa chuộng ở khắp Đông Dương. Dầu “Tiger Balm” có màu đỏ, trong khi đó dầu của bà Daw Phyu ở Đông Dương có màu xanh lá cây. Tổng đại lý của dầu cù là Mac Phsu tại Sài Gòn trước đây nằm trên đường Frère Louis (nay là đường Nguyễn Trãi, quận nhất), gần Nhà thờ Huyện Sĩ, cách cổng xe lửa (nay đã bỏ) chỉ có mấy căn phố. Phía sau lưng nó nay là đường Phạm Ngũ Lão, ngó qua chợ Thái Bình. Dầu cù là Mac Phsu được quảng cáo khắp nơi ở miền Nam Việt Nam trên báo chí, biển quảng cáo ở các chợ (như chợ An Đông, chợ Thái Bình ...), ở các hiệu buôn, hiệu thuốc. Dầu của bà Daw Phyu được quảng cáo là dầu cù là, dầu gió hay dầu bạc hà chữa trị “tứ thời cảm mạo”.

Bà Daw Phyu mỗi lần đi quảng cáo dầu cù là, có lúc lại dẫn theo một con voi, con voi này sau được giao cho thảo cầm viên sở thú Saigon. Tên con voi là Xà Kum. Bản thân bà Daw Phyu cũng là một Phật tử mộ đạo và là người con có hiếu. Cũng theo Nguyễn Đức Hiệp, khi nghe tin thượng tọa Sayadaw từ Miến Điện đến Cam Bốt, bà Daw Phyu đã thân hành đi đến Phnom Penh để gặp Ngài và đài thọ mọi chi phí mời Ngài đến Sài Gòn. Từ Cam Bốt, thượng tọa Sayadaw và các thân tín tháp tùng bằng máy bay đến Sài Gòn làm lễ đọc kinh Paritta (kinh đọc dùng để xua đuổi ác tà và xua tan bệnh tật, được công quả) sau khi đã trân trọng ban phát “của Tam Bảo” hay các đồ vật tôn giáo tại mộ của cha bà là vị hoàng tử quá cố Myingun (như theo phong tục của Phật tử Miến Điện ở lễ chôn cất).

Sau năm 1975, công ty sản xuất dầu Mac-Phsu không còn hoạt động, bà Daw Phyu và đa số con cháu đã đi định cư ở nước ngoài. Dầu cù là Mac-Phsu nay chỉ còn trong ký ức của những người Sài Gòn cũ.

Trang Nguyễn